

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 68.

Fylke: Sogn og Fjordane,

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Selje,

Emne: Bålbrenning

Bygdelag: Årsheim.

Oppskr. av: Bernt J. Stokkevog,

Gard: Stokkevåg.

(adresse): Årsheim.

G.nr. 11. Br.nr. 1.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):
I det vesentlige etter egne erfaring.

SVAR

Brising var det almindelig ord for bål her i bygda for en tid tilbake, og eldre folk (60 - 70 år) bruker fremdeles ordet brising. Derimot bruker nu ungdommen (de yngre) bål. Å tidfeste når ordet skiftet fra brising til bål er i grunnen vanskelig. Et nytt ord kommer inn i sproget nesten umerkelig og smått om sen. Antatt var brising gjengse til midten av 20-årene. Senere har det etterhånden gått mer og mer ut.

Her er ikke benyttet forskjellige navn på bål, bortsett fra tiden eller i det høve de ble tente. Og ulike navn enten bålet (brisingen) var stor eller liten er ikke brukt.

Her er ingen som minnes at der har vært brent bål i julehelgen. Jeg antar at denne skikken ikke har vært almindelig her i bygda. Heller er her ingen som kan opplyse noe om den såkalte "juleloge", og en kan således gå ut fra at også denne skikken ikke har vært almindelig. Likeledes er der ikke brent bål i påskehelgen, hverken påskemorgen eller de andre påskedager.

De dager i året en brente bål var: jonsok-kvelden, syftesok-kvelden og undertiden olsok-kvelden, men det var mer sjelden. Dessuten brente man bål første kvelden kyrene ble "lagt ute" (første dagen kyrene lå ute i marken). Skikken med å drive kyrene gjennom røken var ikke brukt. Andre dager da en gjorde opp ild for dyrene var ikke i bruk. Bålet for kyrene ble tent om kvelden når man melket dem.

Jonsok-brisingen ble tent ~~skikken~~ ^{jonsokaften} fra kl. 6 og utover til midnatt. Noen viss tid bålet skulle brenne var der ingen regel for.

De forskjellige matrikelnr. (gnr.) i bygda hadde sine faste plasser, hvor de brente bål hvert år. Stedet lå som regel på en haug eller fjelltopp, undertiden også på holmer. Her på disse bålstedene samlet ungdommen seg fra de gårder som hørte inn under samme matrikel, men det var ingen fast regel, også ungdommer fra andre gnr. kunne møte opp på de forskjellige bålplassene uten at man tok anstøt av det.

Bålstedene ble benyttet bare ved de almindelig bålfestene, såsom Jonsok- Syftesok- og Olsokbålene.

På gnr. Årsheim var der forfaste bålplasser, nemlig "Selja" (en høgd ovenfor bøgarden) og Lyngholmen. Gnr. Stokkevåg hadde "Storehaugen", og gårdene Kvamme og Stokke brente bål på en rund koll som kalles for Kamperhaugen. For øvrig var der bestemte plasser ~~xxxxxxx~~ ~~xxxx~~ i utmarka hvor man melket og på disse plassene ble der brent bål når en "la ute" kyrene. I denne forbindelse kan det nevnes at her er en haug som kalles for Brandhaugen. Navnet skriver seg fra en gang langt tilbake i tiden, man hadde da brent bål idet kyrene ble lagt ute. Imidlertid var ikke ilden blitt ordentlig slukket, slik at det om natten tok fyr igjen så hele haugen ble avbrent.

De som vanligvis var med ved jonsok- syftesok- og olsokbålene var i første rekke ungdommen (de ugifte). Der ble ikke gjort skilnad mellom kjønnene. Men det var ellers intet til hinder for at også gifte og eldre kunne være med. Derimot barna holdt seg for seg selv. Bålene deres ble lagt helt vilkårlig alt etter som det passet dem.

Her er ingen foreninger som har arrangert bålbrenning. Likeledes er det ingen private (fabrikkeiere o.l.) som har holdt fest med bål for sine arbeidere.

Oppbyggingen av bålet hadde ingen bestemt regel. Det tilfanget som ble benyttet, ble kastet helt tilfeldig opp i en haug (dunge) og tent ild på. Tilfanget til bålet var forskjellig. Men det var en generell regel at jonsokbålet skulle brenne med en klar flamme, uten vesentlig røk. Derfor var brenselet oftete en tjære-tønne, undertiden en gammel båt, når en kunne få tak

i en slik, og da var det stor stas, for en båt var det gjeveste. Det var ikke alltid man fikk fakti hverken tjæretønner eller gamle båter, og da brukte man fururøtter som var gravet utav torvmyrene og lagt opp til tørkning. Syftesokbålene skulle derimot gi en svær røk, derfor benyttet man slikt tilfang som ga en kolossal røkutvikling. Til disse ble det i almindelighet brukt lyng, ener (brisk) og ellers slikt material som det røk mye av. Noe gnisteregn av bålene var ~~xxx~~ her ikke kjent eller brukt. Materialene til bålen ble ervervet på erlig vis. Noen brannskattning var her ikke tale om.

Hensikten med bålene når man "la ute" krøtterene er ikke helt klar, men sannsynligvis skriver skikken seg fra den tid da det var mye udyr i marken. Ilden og røken skulle således skremme bort rovdyrene. De øvrige bålene bunner trolig i eldgammel tradisjon, men noen særlige skikker, overtro eller varsel er ikke knyttet til disse bålene (jonsok- syftesok- og olsokbålene).

Dersom det ble holdt fest i forbindelse med bål-brenningen ~~fxkxkxkxkxk~~ ble festen kalt f. eks. jonsok-moro. Ellers heter det "å brenne jonsok-brising", syftesok-brising. Som nevnt var det i første rekke ungdommen som holdt til ved bålene. De eldre som sat hjemme holdt ingen fest. Som regel holdt de seg ved bålet til det var nedbrent, omkring midnatt. Ofte hadde de med mat og kaffe. Det var jentene som spanderte. Alkohol ble også nydt.

Dersom terrenget var lagelig ble der danset og lekt ved bålet. Men lek var i grunneⁿ mest almindelig. Av leker som ble brukt kan nevnes: "tre mann i vinden", "siste par ut", "slå på ringen", "kjerringa med staven" og flere lignende. Når bålet var nedbrennt dro de til et nøst (naust) eller en låve for å danse. Undertiden fikk de leie en stue å danse i.

Der ble både hoppet over det nedbrende bålet, og der ble sprunget gjennom røken. Dette ble gjort bare på moro, og ble ikke lagt noen betydning i det. Så vidt en har bragt i erfaring ble der ikke tatt kull fra bålet.

Angående hva folk mener om bålbrenningen i dag, så legges der praktisk talt ingen betydning i disse skikker, utenom det tradisjonelle, og de fleste av bygdefolket anser det som en troskyldig moro, hvor både yngre og eldre kan delta uten at det vekker anstøt av noen art. I den senere tid har en religiøssinstitusjon tatt opp skikken å holde fest med sang, taler, bevertning og bålbrenning st.Hans-aften.

Stort sett har skikken med å brenne bål for så vidt angår jonsok og syftesoke, holdt seg uforandret helt opp til idag. Derimot er det nu mere sjelden at der brennes bål olsokaften. For øvrig kan det nevnes at det var konkuransse om å ha det største bålet. Med hensyn til å brenne ~~mennesker~~ figurer i menneskeskikkelse eller kors på bålene, er skikken ukjent her.

Andre former for bålbrenning enn de som er nevnt har ikke vært anvendt her, bortsett fra at en brente likhalmen, men dette ble ikke regnet som bål i vanlig forstand.